

БАЙ ГАНЬО И БАЙ КОЛЬО – МОДЕЛИ НА ПОВЕДЕНИЕ В БЪЛГАРСКИЯ ЖИВОТ В КРАЯ НА XIX ВЕК

Константин Бечев

91. НЕГ „Проф. Константин Гълъбов“ – София

Представеният по-долу текст е описание на открит урок по български език и литература в XI клас – обобщение на първата част на „Бай Ганьо“. Винаги съм гледал на преподаването на „Бай Ганьо“ като възможност да се потърси един по-раздвижен подход към литературната класика, още повече когато става дума за Алековата творба, сполучливо наречена от Светозар Игов „една от литературните библии на българския народ“. И както може да се очаква, в часовете, посветени на това произведение, освен традиционните структурно-композиционни, жанрови и стилистични въпроси мощно нахлува и самият образ на главния герой. Феноменът Бай Ганьо в своите конкретноисторически и актуални измерения е предизвикателство за всяко читателско поколение. Не скривам, че ме е смущавала лекотата, с която често се свързва Алековият герой с „отрицателните черти на българския народ“, затова повече ме е интересувало как да бъдат избегнати едностранчивите, а това значи и опростенчески квалификации. Един от пътищата за това виждам в съпоставката между различни по характер литературни и документални текстове. Така се оформи идеята да включа в работата си върху „Бай Ганьо“ и разказа на Стана Колева – дъщеря на търговец на кожи от Троян от края на XIX началото на XX век. Въпросният спомен, представен малко по-долу, е записан някъде през втората половина на 70-те години на миналия век по повод замисляно краеведско изследване. Сходството между социално-класовия профил на двамата търговци – Бай Ганьо и бай Кольо – дава възможност да се открият различни модели на поведение в рамките на една историческа епоха, на една социална и национална общност. А самото съдържание на спомена на Стана Колева съвсем естествено „ме препрати“ към знаменитата сцена с обета в „Бай Ганьо у Иречека“. Така се оформи и по-конкретната тема за храненето като особена зона, където се срещат „високото и ниското“ и „своето и чуждото“. За илюстрация на последното подходяща се оказа и сцената от „До Чикаго и назад“, а именно културният

шок за Алеко и неговите спътници, когато за пръв път им се налага да се хранят в американски ресторант.

И така трите текста образуват едно тематично единство, позволяващо съпоставка на поведенчески реакции и културни стереотипи, така че да се докажат или отхвърлят различните тези за „представителността“ на Алековия герой в българската културна традиция.

Подготвителна работа

На учениците бяха поставени следните задачи за предварителна подготовка вкъщи:

– да намерят в кои очерци от първата част „Бай Ганьо тръгна по Европа“ е показано храненето на героя и да потърсят най-запомнящите се реплики, жестове, действия;

– да се запознаят подробно с описанието на обедна на А. Константинов и неговите спътници в нюйоркския ресторант и да помислят какви черти от личността и характера на пътешаща се открояват в тази сцена.

Ход на урока

След обявяване на темата на урока на учениците беше поставена задача да посочат в кои очерци на Алековата творба образът на Бай Ганьо е представен във връзка с храненето и пиенето („Бай Ганьо пътува“, „Бай Ганьо на изложението в Прага“, „Бай Ганьо у Иречека“, „Бай Ганьо на гости“). С конкретни цитати бяха назовани най-фрапиращите прояви на малокултурие, лакомия и изпозлзвачество.

Изводът, който направихме с учениците, се отнасяше до социокултурната знаковост на изброените сцени и ситуации. В подкрепа на тази констатация припомним и тезата на В. Стефанов в статията му „Преносвачът на граници“: „Мястото на трапезата се оказва амбивалентна зона на насладата и порицанието, там моралният капан шраква безотказно“.¹⁾ Сега трябваше да проверим как „работи“ тази метафора в трите конкретни текста.

Следващата задача, която поставих на учениците, беше чрез сравняване на описанията на обедите в двата текста („Бай Ганьо у Иречека“, „До Чикаго и назад“) да посочат как културата на хранене откроява личностните характеристики и социалното поведение на индивида.

На дъската учениците посочиха следното:

А. Константинов	Бай Ганьо
Интерес към чуждата култура и желание да я опознае	Меркантилен, винаги търси келепира, сметкаджия
Съобразяване с обстановката и средата	Нахален, безцеремонен, арогантен
Уважение към чуждите порядки	Натрапва на домакините своите вкусове и навици

Сдържаност в реакциите, самоирония в оценките и коментарите	Мъчи се да изглежда възпитан, а показва просташината си
Толерантност и непредубеденост	Неуважение към домакините
Добро възпитание, тактичност	Мнителен, предубеден
	Не иска да разбере чуждата култура и се отнася враждебно към нея
	Проявява лакомия и невъздържаност

Изводът, който направихме след наблюдението, може да бъде обобщен така: **срещата с чуждото/непознатото/различното не е само среща на културни стереотипи/кодове/вкусове/привички, а и на нравствени позиции.**

И последната, най-важната част от урока беше учениците да се запознаят с разказа на Стана Колева и да работят върху следните задачи:

- очертаване на социалния профил на героите (епоха, класа, произход);
- съпоставяне на поведенчески навици, културни практики и тяхното съотнасяне с моралния облик на човека.

Приложение: РАЗКАЗ НА СТАНА КОЛЕВА

Баща ми беше търговец на кожи. Купуваше необработени кожи от селата, в града имаше малко предприятие, работилница, където те се обработваха. После той ги продаваше. Работата му вървеше добре, той продаваше главно в Румъния. Често ходеше в Букурещ, там беше главната му търговия. Много харесваше този град и съм го чувала да казва на майка ми: „Букурещ, Букурещ, с котки да ореш, там да умреш“. Дори искаше, като се замогне още малко, да си купим къща там и да се преместим да живеем в Румъния. Мама обаче не даваше и да се издума. Не искаше да напуска Троян.

Баща ми имаше един особен начин да си взема чираци. Канеше ги у дома на обед. Казваше, че по яденето ще познаеш човека дали става за работа. Много добре си спомням някои от тези обеди. Сядяхме около масата, а аз помагах на мама. Татко не приказваше много, докато се храним, но внимателно наблюдаваше кандидата за работа. Как ще се държи на масата, дали ще почне пръв, или ще изчака най-напред баща ми да започне; дали ще се пресяга пред стопанина, за да вземе най-хубавото парче, и ще гледа да се натъпче. Повечето бяха сиромашки момчета, не бяха виждали много храна и някои се нахвърляха лакомо. Омете си набързо чинията и се оглежда за още. Мама му сипваше, разбира се, допълнително. А баща ми не казваше нищо, хранеше се спокойно, бавно. От време на време ще попита нещо момчето и ще гледа дали ще му отговори с пълна уста, как си отчупва от хляба, дали си препълва лъжицата и окапва покривката. Понякога по време на обедата си сипваше и по малко вино, съвсем малко. Сипваше малко и на чирака, колкото да разбере дали го влече чашката. Така преценяваше момчетата.

В третата колона на дъската под името бай Кольо учениците изведоха следните характеристики:

бай Кольо
Сдържаност, скромност, благовъзпитаност
Държи на определени принципи
Уважение към стопанина
Не обича лакомията и желанието да се нахраниш за чужда сметка
Човек трябва да се съобразява с другите
Да знае своето място в обществото
Умение да цени чуждата култура

В края на урока трябваше да стигнем до няколко важни извода:

– **Поведенският модел на Бай Ганьо не може да се определи еднозначно по класов или национален признак.**

– **Оразличаването културност – некултурност има своите традиции и преди, и след Освобождението.**

Двата поведенски модела, които условно обозначихме „Бай Ганьо“ и „Бай Кольо“, характеризират епохата в края на XIX век и поведението на Бай Ганьо не може да се определи еднозначно като представително за своето време. Така косвено подкрепихме и един от изводите на В. Стефанов в цитираната статия: „Книгата с разкази „за един съвременен българин“ всъщност е книга за двата вида българи, за многозначността на националното“.

NOTES/ БЕЛЕЖКИ

1. Вж. Стефанов, В. Преносвачът на граници. – Литературен форум, 2002/18 (502).

BAI GANYO AND BAI KOLYO – PATTERNS OF BEHAVIOR IN BULGARIAN LIFE IN THE LATE 19TH CENTURY

✉ **Mr. Konstantin Bechev**

91. Secondary school “Prof. K. Galabov”

26, Pozitano St.

Sofia, Bulgaria

E-mail: sinivir@abv.bg